

SOLIQ IMTIYOZLARINI SAMARALI TASHKIL ETISHNING AHAMIYATI

Roza Xudaybergenova

*TDIU huzuridagi "O'zbekiston iqtisodiyotini
rivojlantirishning ilmiy asoslari va muammolari"
ilmiy-tadqiqot markazi doktoranti*

Annotatsiya. Soliq imtiyozlari iqtisodiyotni rivojlantirishda va tadbirkorlik faoliyatini rag'batlantirishda muhim o'rin tutadi. Soliq imtiyozlari davlat tomonidan iqtisodiy o'sish va ishbilarmonlik muhitini yaxshilash maqsadida joriy etilgan instrument hisoblanadi. Ushbu maqolada, soliq imtiyozlarining samarali tashkil etilishi, ularning iqtisodiy o'sishga ta'siri, shuningdek, soliq siyosatining davlat budjeti va iqtisodiyot uchun muvozanatli va barqaror ta'siri haqida so'z yuritiladi. Samarali soliq imtiyozlari iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash, tadbirkorlikni rivojlantirish va ijtimoiy farovonlikni oshirishga yordam beradi.

Kalit so'zlar: soliq, soliq siyosati, soliq tizimi, soliq imtiyozlari, investitsiya, iqtisodiy o'sish, davlat byudjeti, iqtisodiy barqarorlik, samarali boshqaruv.

Аннотация. Налоговые льготы играют важную роль в развитии экономики и стимулировании предпринимательской активности. Налоговые льготы — это инструмент, введенный государством для стимулирования экономического роста и улучшения деловой среды. В статье рассматриваются вопросы эффективной организации налоговых льгот, их влияния на экономический рост, а также сбалансированного и устойчивого воздействия налоговой политики на государственный бюджет и экономику. Эффективные налоговые льготы способствуют обеспечению экономической стабильности, развитию предпринимательства и повышению социального благополучия.

Ключевые слова: налог, налоговая политика, налоговая система, налоговые льготы, инвестиции, экономический рост, государственный бюджет, экономическая стабильность, эффективное управление.

Abstract. Tax incentives play an important role in the development of the economy and stimulation of entrepreneurial activity. Tax incentives are a tool introduced by the state to stimulate economic growth and improve the business environment. The article discusses the issues of effective organization of tax incentives, their impact on economic growth, as well as the balanced and sustainable impact of tax policy on the state budget and the economy. Effective tax incentives contribute to economic stability, development of entrepreneurship and improvement of social welfare.

Key words: tax, tax policy, tax system, tax incentives, investment, economic growth, state budget, economic stability, effective management.

Soliq imtiyozlari soliq to'lovchiga beriladigan maqsadli imtiyozli huquq yoki soliq solinadigan baza va soliq solish obyektidan maqsadli chiqarib tashlash, buning uchun iqtisodiy, byudjet yoki ijtimoiy samaradorlikni belgilash mumkin. Soliq imtiyozlari davlat soliq siyosatini amalga oshirishning eng muhim vositasidir. Shu munosabat bilan soliq imtiyozlarining har bir turini belgilash

muayyan maqsadlarga erishishni ko'zda tutishi kerak: milliy iqtisodiyotning yuksalishi, alohida tarmoqlar va hududlarning rivojlanishi, ilmiy tadqiqotlarni rag'batlantirish, soliq to'lovchilarning ayrim guruhlarini qo'llab-quvvatlash (masalan, jismoniy va yuridik shaxslar), xayriya va boshqalar. Tabiiyki, har qanday maqsad unga erishish uchun vaqt chegarasiga ega bo'lishi kerak. Shuni ham ta'kidlab o'tish lozimki, soliq imtiyozini cheksiz muddatga berish mumkin emas. Uni joriy etish maqsadiga erishilgandan so'ng, uni bekor qilish kerak. Aks holda, soliq imtiyozlari tadbirkorlik subyektlari yoki aholini byudjet mablag'lari hisobidan qo'shimcha moliyalashtirish manbaiga aylanadi.

Soliq nazariyasi va amaliyotida soliq imtiyozlari odatda ko'pgina mezonlarga ko'ra tasniflanadi, jumladan, maqsadi, shakllari va ta'minlash usullari. Ushbu belgilarga ko'ra tasniflash asosan ilmiy maqsadlarda, iqtisodiy mohiyatini chuqurroq tushunish va soliq subsidiyasining u yoki bu shakllarini amaliy qo'llash uchun foydalaniladi. Bizning fikrimizcha, soliq imtiyozlari obyektining turiga qarab tasniflash amaliy ahamiyatga ega va soliq imtiyozlarini joriy etishda qo'llanilishi kerak. Bunda barcha soliq imtiyozlarini ikki guruhga bo'lish mumkin: soliq to'lovchilarning daromadlariga nisbatan beriladigan imtiyozlar va ularning xarajatlariga nisbatan beriladigan imtiyozlar.

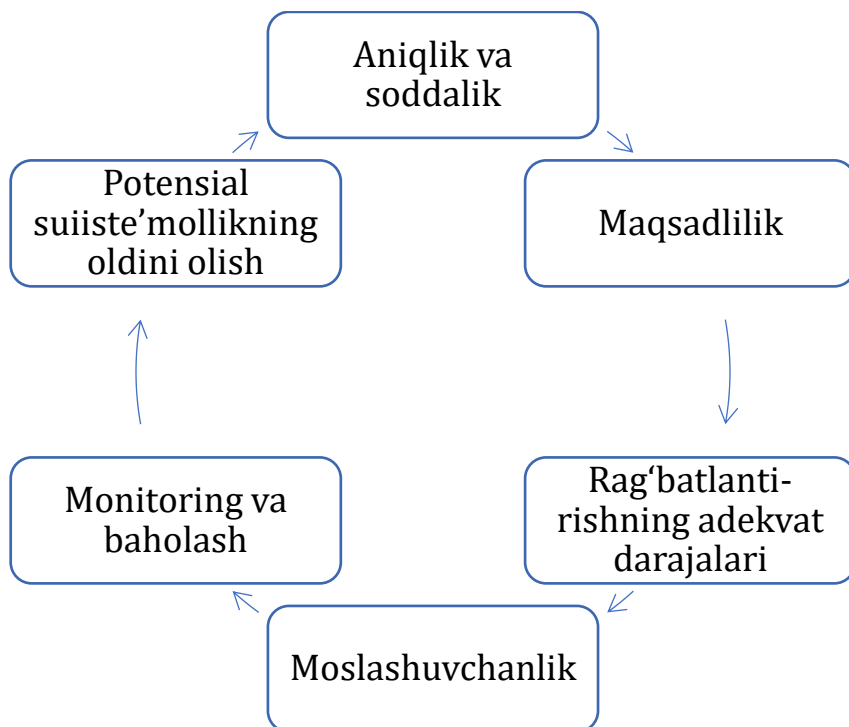
Daromadga nisbatan imtiyozlar berish soliq stavkalarini pasaytirishni, soliq solinadigan bazadan chegirmalarni, foyda, daromad yoki boshqa soliq solish obyektini soliqqa tortishdan to'liq yoki qisman ozod qilishni nazarda tutadi. Bunday holda, ushbu soliq imtiyozidan foydalangan soliq to'lovchi o'z ixtiyoriga ko'ra foydalanishi mumkin bo'lgan qo'shimcha moliyaviy resurslarni oladi. Imtiyozni joriy etishda davlat tomonidan belgilangan maqsadga erishish butunlay soliq to'lovchining harakatlariga bog'liq. Shu sababli, ushbu turdagi soliq imtiyozlarini joriy etish soliq to'lovchilar tomonidan qo'llanilishi uchun qonun hujjatlarida belgilangan shartlar bilan birga bo'lishi kerak.

Bunday shartlar, masalan, soliq to'lovchi tomonidan olingan qo'shimcha moliyaviy resurslarning bir qismini investitsiyalar uchun ajratish yoki xodimlarning ish haqini oshirish yoki jamoaning ijtimoiy muammolarini hal qilish va boshqalar bo'lishi mumkin.

Xarajatlarga nisbatan soliq imtiyozlari belgilansa, bu boshqa masala. Bunday holda, soliq to'lovchi tomonidan ularni ta'minlash va ulardan foydalanishning alohida shartlarini qonun bilan belgilashga hojat yo'q, chunki bu imtiyoz faqat davlat uchun ham, soliq to'lovchi uchun ham o'zaro manfaatli bo'lgan xarajatlarga taalluqlidir. Soliq to'lovchi tashkilotlarning bunday xarajatlariga, xususan, foyda va amortizatsiya ajratmalari hisobidan belgilangan miqdorda investitsiya fondini yaratish xarajatlari, jismoniy shaxslar uchun esa o'z mablag'lari hisobidan ta'lim va sog'liqni saqlash xarajatlari kiritilishi mumkin. Shu bilan birga, muayyan soliq imtiyozlarining amal qilish muddatini belgilashning real imkoniyati mavjud.

Korporativ investitsiya qarorlariga ta'sir qilishda soliq imtiyozlarining samaradorligi ularni loyihalash va amalga oshirishga bog'liq. Yaxshi ishlab chiqilgan soliq imtiyozlari tuzilmasi maqsadli investitsiyalarni rag'batlantirish va

istalgan biznes faolligini rag'batlantirish orqali sezilarli iqtisodiy foyda keltirishi mumkin. Biroq, noto'g'ri ishlab chiqilgan yoki amalga oshirilgan rag'batlar o'z maqsadlariga erisha olmasligi yoki kutilmagan oqibatlariga olib kelishi mumkin²⁴⁵. Soliq imtiyozlarini samarali tashkil etishga o'z hissasini qo'shadigan asosiy omillar va ularni ishlab chiqish va amalga oshirish bilan bog'liq muammolar ko'rib chiqadigan bo'lsak, ularni quyidagicha guruhlash mumkin (1-rasm).

1-rasm. Soliq imtiyozlarini samarali tashkil etish omillari²⁴⁶

1. *Aniqlik va soddalik*: Samarali soliq imtiyozlari aniq va tushunarli bo'lishi kerak. Murakkab yoki noaniq imtiyozlar ma'muriy yuk va noaniqlik tufayli korxonalarni ulardan foydalanishdan to'xtatib qo'yishi mumkin. Soliq imtiyozlarini loyihalashning soddaligi kompaniyalarning imtiyozlar olish huquqini osongina aniqlashi, ularni hisoblashi va talablarga rioya qilishini ta'minlaydi. Ishtirok etishni maksimal darajada oshirish va rag'batlantirish orqali zaruriy natijalarga erishishni ta'minlash uchun aniq ko'rsatmalar va soddalashtirilgan dastur jarayonlari zarur.

2. *Maqsadlilik*: Soliq imtiyozlari aniq iqtisodiy maqsadlarni hisobga olgan holda ishlab chiqilishi kerak. Bu innovatsiyalarni rag'batlantirish, potentsiali yuqori bo'lmagan hududlarga investitsiyalarni rag'batlantirish yoki barqaror amaliyotlarni qo'llab-quvvatlash kabi kengroq siyosat maqsadlariga rag'batlantirishni anglatadi. Maqsadli rag'batlantirishlar, agar resurslar iqtisodiy rivojlanish uchun muhim bo'lgan sohalarga yo'naltirilsa, o'z maqsadlariga erishish ehtimoli ko'proq. Masalan, ilmiy-tadqiqot va ishlanmalarni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan rag'batlantirishlar texnologik taraqqiyotni

²⁴⁵ Kumar, T. (2024). The Digital Evolution of Corporate Accounting: Trends, Challenges, and Future Prospects.

²⁴⁶ Rasm muallif tomonidan tayyorlangan

rag'batlantirishi mumkin, qayta tiklanadigan energiyaga sarmoya kiritish esa barqaror rivojlanish yo'lidagi taraqqiyotni rag'batlantirishini ta'minlaydi.

3. *Rag'batlantirishning adekvat darajalari:* soliq imtiyozlari bilan ta'minlangan imtiyozlar kompaniyaning xatti-harakatlariga ta'sir qilish uchun yetarlicha muhim bo'lishi zarur. Agar moliyaviy foyda juda kichik bo'lsa, u kompaniyalar uchun investitsiya qarorlarini o'zgartirish uchun yetarli turtki bo'lmasligi mumkin. Boshqa tomondan, haddan tashqari rag'batli imtiyozlar soliq to'lashdan haddan tashqari bo'yin tovlash yoki resurslarni noto'g'ri taqsimlash kabi kutilmagan oqibatlarga olib kelishi mumkin²⁴⁷. Imtiyozlar darajasini muvozanatlash fiskal mas'uliyatni saqlab qolgan holda rag'batlantirish maqsadlariga erishishda samarali bo'lishini ta'minlash uchun juda muhimdir.

4. *Moslashuvchanlik:* Iqtisodiy sharoitlar va biznes muhiti doimiy ravishda o'zgarib turadi va soliq imtiyozlari ushbu o'zgarishlarga moslashish uchun yetarlicha moslashuvchan bo'lishi kerak. Rag'batlantirishning dolzarb va samarali bo'lib qolishi uchun ularni muntazam ravishda ko'rib chiqish va tuzatish kerak. Misol uchun, agar ma'lum bir sanoat yoki texnologiya keng tarqalgan bo'lsa, yangi muammolar yoki imkoniyatlarni hal qilish uchun rag'batlarni yangilash kerak bo'lishi mumkin. Rag'batlantirishni ishlab chiqish va amalga oshirishdagi moslashuvchanlik vaqt o'tishi bilan ularning samaradorligi va dolzarbligini saqlab qolishga yordam beradi.

5. *Monitoring va baholash:* soliq imtiyozlarining ta'sirini baholash uchun doimiy monitoring va baholash zarur. Hukumatlar rag'batlantirishning ta'sirini nazorat qilish mexanizmlarini yaratishi va istalgan iqtisodiy maqsadlarga erishishda ularning samaradorligini aniqlashi kerak. Bu imtiyozlardan foydalanish bo'yicha ma'lumotlarni to'plash, ularning investitsiya va iqtisodiy faoliyatga ta'sirini tahlil qilish va har qanday kutilmagan oqibatlarni aniqlashni o'z ichiga oladi. Muntazam baholash zarur tuzatishlar kiritishga imkon beradi va rag'batlantirishning foyda keltirishda davom etishini ta'minlaydi.

6. *Potensial suiiste'mollikning oldini olish:* soliq imtiyozlarini suiiste'mol qilish yoki suiiste'mol qilishning oldini olish uchun tegishli kafolatlar mavjud bo'lishi muhim sanaladi. Bunga aniq muvofiqlik mezonlarini, suiiste'mollikning oldini olish qoidalarini va ijro mexanizmlarini belgilash kiradi. Rag'batlardan maqsadli foydalanishni ta'minlash ularning yaxlitligi va samaradorligini saqlashga yordam beradi²⁴⁸.

Xulosa. Soliq imtiyozlari korporativ investitsiya qarorlarini shakllantirish va iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish uchun kuchli vositadir. Biroq, ularning foydalarini maksimal darajada oshirish va yuzaga kelishi mumkin bo'lgan salbiy oqibatlarni yumshatish uchun ularni ishlab chiqish va amalga oshirish diqqat bilan ko'rib chiqilishi kerak. Samarali soliq imtiyozlari katta korporativ investitsiyalarni rag'batlantirishi, innovatsiyalarni rag'batlantirishi va

²⁴⁷ Pomp, R. D. (1988). The Role Of State Tax Incentives In Attracting And Retainin. *Economic Development Review*, 6(2), 53.

²⁴⁸ Traini, S., Goldman, N. C., & Lewellen, C. M. (2024). Aggressive tax planning and labor investments. *Journal of Accounting, Auditing & Finance*, 39(3), 697-725.

mintaqaviy va milliy iqtisodiy rivojlanishga yordam berishi mumkin. Bunga kapital tannarxini pasaytirish, ayrim investitsiyalarning moliyaviy barqarorligini oshirish va kompaniyalar faoliyatini kengroq iqtisodiy maqsadlarga moslashtirish orqali erishiladi. Soliq imtiyozlarining korporativ rivojlanishga ta'siri ko'p qirralidir.

To'g'ri va oqilona belgilangan soliq imtiyozlari, ayniqsa, kichik va o'rta biznesni rivojlantirish, investitsiyalarni jalb etish va yangi ish o'rinlarini yaratishda samarali vosita bo'lishi mumkin. Biroq, soliq imtiyozlarining ortiqcha va nazoratsiz taqdim etilishi davlat budjeti va iqtisodiy barqarorlik uchun salbiy oqibatlariga olib kelishi mumkin. Shuning uchun, soliq imtiyozlarini samarali boshqarish, ularning ta'sirini doimiy ravishda baholash va raqobatbardoshlikni ta'minlash zarur. Faqat shu yo'l bilan, soliq imtiyozlari iqtisodiy o'sishni rag'batlantiruvchi kuchga aylanishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Kumar, T. (2024). The Digital Evolution of Corporate Accounting: Trends, Challenges, and Future Prospects
2. Pomp, R. D. (1988). The Role Of State Tax Incentives In Attracting And Retainin. *Economic Development Review*, 6(2), 53.
3. Wells, Louis T., ed. Using tax incentives to compete for foreign investment: are they worth the costs?. Vol. 15. World Bank Publications, 2001
4. Traini, S., Goldman, N. C., & Lewellen, C. M. (2024). Aggressive tax planning and labor investments. *Journal of Accounting, Auditing & Finance*, 39(3), 697-725.
5. Rizwan, Umair & Gasmi, Skander. (2024). Tax Planning and Economic Activity: The Role of Tax Incentives and Corporate Investment. 10.13140/RG.2.2.26667.66089.
6. Пансков Владимир Георгиевич (2016). Налоговые льготы: теория и практика применения. Экономика. Налоги. Право, (1), 119-125.

MAHALLIY BYUDJETLAR DAROMADLARI BARQARORLIGINI TA'MINLASH

Soatova Nodira Boboxanovna

TDIU, "Moliya va moliyaviy texnologiyalar"

kafedrasi dotsenti, PhD

Hozirgi kunda mahalliy byudjetlarni shakllantirishdagi tizimli va tashkiliy muammolar mavjud. Tizimli va tashkiliy muammolar hududlarning moliyaviy imkoniyatlariga bevosita bog'liqdir. Moliyaviy imkoniyatlar hududning tabiiy sharoitlariga, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish darajasiga, hududning xo'jalik tuzilish va ixtisoslashuviga va mamlakat mehnat taqsimotidagi mavqeiga va boshqa bir qator omillarga bog'liqdir.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Mahalliy davlat hokimiyati organlarining moliyaviy erkinligini oshirish, mahalliy byudjetlarga tushumlarning to'liqligini ta'minlash bo'yicha soliq va moliya organlari